

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА
ФАКУЛЬТЕТ ІСТОРІ, ПОЛІТОЛОГІ І МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
КАФЕДРА ЕТНОЛОГІЇ І АРХЕОЛОГІЇ

**БОЯН-ГЛАДКА
СВІТЛАНА ПЕТРІВНА**

**НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ
РЕКОМЕНДАЦІЇ
З КУРСУ «ДУХОВНА КУЛЬТУРА УКРАЇНЦІВ
КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ»**

(анотація лекційного курсу, плани семінарських занять,
індивідуальна робота, програмові вимоги, самостійна робота)

для підготовки фахівців за
спеціальністю 032 «Історія та археологія»
освітня програма 032 «Історія та археологія»
галузь знань 03 Гуманітарні науки
освітній рівень «бакалавр»

Івано-Франківськ
2023

Боян-Гладка С.П. **Навчально-методичні рекомендації з курсу «Духовна культура українців Карпатського регіону»** (анотація лекційного курсу, плани семінарських занять, індивідуальна робота, програмові вимоги та самостійна робота): для підготовки фахівців за спеціальність 032 «Історія та археологія» освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр». Івано-Франківськ, 2023. с. 32.

Рецензент:

доктор історичних наук, декан факультету історії, політології і міжнародних відносин, професор кафедри етнології і археології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Кугутяк Микола Васильович

кандидат історичних наук, доцент кафедри етнології та краєзнавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Громова Наталія Олександрівна

Навчально-методичні рекомендації з курсу «Духовна культура українців Карпатського регіону» розроблений згідно вимог кредитно-модульної системи організації навчального процесу для підготовки фахівців за спеціальність 032 «Історія та археологія» освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» і включає: опис навчальної дисципліни, робочу програму з курсу, анотація лекційного курсу, плани семінарських занять, методичні рекомендації для підготовки до семінарських занять та самостійної роботи, індивідуальні завдання, модульний контроль, шкалу підсумкових модульних оцінок, питання програмових вимог з навчального курсу, рекомендовану навчальну та спеціальну літературу до вивчення навчальної дисципліни. Навчально-методичні рекомендації адресовані студентам спеціальності 032 «Історія та археологія» освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» і його структура враховує специфіку викладання «Духовна культура українців Карпатського регіону» у вищих навчальних закладах IV рівня акредитації.

Навчальний курсу «Духовна культура українців Карпатського регіону» покликаний навчити майбутніх істориків ознайомити і закріпити знання з традиційної календарної і родинної обрядовості українців Карпатського регіону: лемків, бойків, гуцулів, волинян, покутян.

*Рекомендовано до друку кафедрою етнології і археології
Факультету історії, політології і міжнародних відносин
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
протокол № 13 від 29.06.2023 року*

*Рекомендовано до друку Вченою радою Факультету історії,
політології і міжнародних відносин
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
протокол № 13 від 29.06.2023 року*

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
АНОТАЦІЯ ЛЕКЦІЙНОГО КУРСУ.....	9
ПЛАНІ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ.....	11
ІНДИВІДУАЛЬНІ ЗАВДАННЯ.....	13
ПИТАННЯ ДО КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ.....	14
ПРОГРАМОВІ ВИМОГИ З КУРСУ «ДУХОВНА КУЛЬТУРА УКРАЇНЦІВ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ».....	19
ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ.....	20
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА.....	21
ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ І ТЕРМІНИ КУРСУ.....	23

ВСТУП

Навчальна дисципліна “**Духовна культура українців Карпатського регіону**” передбачає формування теоретичних знань і практичних навиків з дослідження духовного розвитку Українських Карпат в руслі сучасних теоретичних підходів історичної науки; ґрунтовне вивчення студентами основних етапів та різноманітних аспектів духовної культури українців Карпатського регіону, її історичних форм та здобутків, цінностей, що творились українським народом. Вивчення запропонованого курсу збагатить студентів необхідними для сучасного фахівця загальнокультурними знаннями, забезпечить сприйняття цілісності культурного простору, сприятиме формуванню національної свідомості. Вивчення курсу в своїй основі спрямований на пізнання та відродження історичної духовної пам’яті, що налічує сотні років. Матимете змогу скласти найповніше уявлення про духовну культуру нашого народу, його обрядовості, традиції, фольклору, що сягають тисячоліть. Висока моральність предків, взаємодопомога, і головне, високопоетичний культ пращурів, шанування свого родоводу – все це гідне наслідування нинішніми поколіннями.

Суттєве значення для оволодіння курсом має практичне ознайомлення зі скарбами української духовної культури, які зібрані в музеях, картинних галереях, театральних виставах, музичних концертах.

Предмет курсу спрямований на збагачення і розширення гуманітарної підготовки студентів, формування творчої активності майбутніх фахівців. Ця навчальна дисципліна дає уявлення про етапи історичного розвитку, забезпечує розуміння системного зв’язку всіх складових культури – мистецтва, етнографії, матеріальної культури, наукового знання, усіх форм духовних цінностей.

Завдання курсу:

- ✓ розвинути у студентів почуття патріотизму, національної свідомості, високого рівня духовності;
- ✓ допомогти студентам прилучитися до сакральної скарбниці українського народу;
- ✓ розширити і поглибити попередні знання з проблем національної духовної культури;
- ✓ формувати у студентів широкий загальнокультурний гуманістичний світогляд;
- ✓ забезпечити розуміння зв’язку всіх складових форм духовних цінностей.

У результаті вивчення дисципліни студенти повинні **знати**:

- ✓ предмет і завдання курсу «Духовна культура українців Карпатського регіону», її зв’язок з іншими гуманітарними дисциплінами;
- ✓ поняття, основні структурні елементи;
- ✓ зразки традиційної святково-обрядової культури українців;
- ✓ процеси трансформації народних звичаїв;
- ✓ основні досягнення в народної творчості – обрядові пісні, вірші, легенди;
- ✓ проблеми та основні тенденції розвитку духовної культури на сучасному етапі;
- ✓ структуру обряду, визначати типи обрядів в різних етнографічних регіонах;
- ✓ символіку й атрибутику народного традиційного обряду.

вміти:

- ✓ порівнювати, аналізувати, узагальнювати історичний матеріал;
- ✓ аналізувати походження традицій та обрядів, значенні народної символіки в ужитковому мистецтві;
- ✓ опрацьовувати матеріали з народної демонології використовуючи фольклорні тексти;
- ✓ вміти аргументовано обстоювати власні погляди на ту чи іншу проблему, толерантно ставитися до протилежних думок.

У результаті вивчення курсу „Духовна культура українців Карпат” студент має набути таких

компетентності:

- ✓ розкрити базові складові духовної культури бойків, гуцулів, лемків, покутян та опілян;
- ✓ сприяти безпосередньому контакту студентів з традиційно-побутовою культурою і її носіями з метою всестороннього аналізу різних аспектів їхнього життя у світлі сучасних досягнень етнології.
- ✓ виявити основних закономірностей розвитку матеріальної культури населення Карпат;
- ✓ з'ясувати особливості формування поселень і жител населення Карпат;
- ✓ сутності та закономірностей розвитку традиційної архітектури гуцулів, бойків, опілян та покутян;
- ✓ вивчити особливостей традиційної їжі і одягу населення краю;
- ✓ дослідження сучасного стану матеріальної культури населення Карпат;
- ✓ знання основних методів етнології, ознайомлення із специфікою методики збору польових етнологічних матеріалів, яка охоплює спостереження, усне опитування, письмове опитування (анкетування), інтерв'ю;
- ✓ володіння методикою етнологічних досліджень, що охоплює методи аналізу: порівняльно-історичний, типологічний, комплексний, компонентний (системний), реконструктивний;
- ✓ виявлення основних факторів, етнічних, культурних, соціальних та політичних цінностей, що спричиняють окремий культурний і політичний процес, їх історичну ретроспективу;
- ✓ конкретне та предметне висвітлення суті питання чи проблеми під час викладання;
- ✓ пошук найбільш оптимальних та ефективних методів подачі інформації, фактологічних матеріалів відповідно до проблеми, що вивчається.

Програма курсу «Духовна культура українців Карпатського регіону» передбачає проведення лекційних і семінарських занять. Окремий блок питань, необхідних для засвоєння студентом, вноситься на самостійне опрацювання. Основними формами контроль самостійної роботи є: письмові та усні опитування студентів, проведення контрольної роботи, написання рефератів.

Курс розроблено із врахуванням новітніх досліджень традиційних обрядів та звичаїв духовної культури українців Карпатського регіону. Оволодіння

теоретичними основами курсу має неабияке значення для підготовки сучасного висококваліфікованого наукового працівника.

Даний методичний посібник включає:

- основні теми лекційних і практичних занять;
- теми рефератів (презентацій), рекомендованих для написання;
- програмові вимоги до навчального курсу;
- критерії оцінювання знань студентів;
- основні теми самостійної роботи студентів;
- список рекомендованої літератури;
- перелік основних понять і термінів, необхідних для засвоєння предмету.

Основні теми лекційних і практичних занять для студентів складені в тій кількості, яка передбачена навантаженням з даного курсу. Під час лекційних занять студентами подається базовий теоретичний матеріал з курсу «Духовна культура українців Карпатського регіону». Практичні заняття можуть проходити у формі диспутів, колоквиуму, доповідей із повідомленням.

Програмові вимоги містять перелік найосновніших тем, які розкриваються у ході лекційних і практичних занять, або ж виконуються в якості самостійної роботи (реферати, виступи, короткі повідомлення тощо).

Система оцінювання знань студентів передбачає поточний контроль знань, контроль роботи та індивідуальне завдання.

Список рекомендованої літератури включає обов'язковий перелік, а також дозволить краще засвоїти матеріал курсу.

Перелік основних термінів допомагає студентам оволодіти понятійно-категоріальним апаратом курсу.

Структура навчальної дисципліни
Денна форма навчання

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	денна форма						заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	п	лаб	інд	с.р.		л	п	лаб	інд	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Модуль 1												
Змістовий модуль 1. Особливості календарної обрядовості українців Карпатського регіону												
Тема 1. Предмет, завдання і джерела курсу	6	2	4				6	2				4
Тема 2. Історико-етнографічні районування та етнографічні групи Карпатського регіону	6	2	4				6	2				4
Тема 3. Методика досліджень духовної культури	4	4					4	2				2
Тема 4. Календарна обрядовість населення Бойківщини.	18	2	6			10	18	2				16
Тема 5. Особливості календарної обрядовості гуцулів	14	2	2			10	14		2			12
Тема 6. Лемківська традиційна культура. Етнічна територія лемків.	16	2	4			10	16		2			14
Тема 7. Народна звичаєва обрядовість річного календарного циклу на Покутті	14	2	2			10	14					14
Тема 8. Етнографічний район – Опілля	14	2	2			10	14					14

Тема 9. Традиційні обряди і звичаї Зелених свят українців Карпат (порівняльний аналіз).	10					10	10					10
Тема 10. Купальська обрядовість українців Карпат (порівняльний аналіз).	10					10	10					10
Разом за змістовим модулем 1	112	18	24			70	112	8	4			100
Змістовий модуль 2. Родинна обрядовість та міфологічні уявлення українців Карпат												
Тема 11. Шлюб і сім'я у бойків Карпат	4		4				4					4
Тема 12. Родильні звичаї і обряди українців Карпат (порівняльний аналіз)	10					10	10	2				8
Тема 13. Звичаї і обряди пов'язані із народження дитини на Гуцульщині	2		2				2					2
Тема 14. Поховальна обрядовість гуцулів	10					10	10					10
Тема 15. Родинна обрядовість на Покутті	4	4					4		2			2
Тема 16. Сімейні звичаї і обряди на Опіллі	4	4					4					4
Тема 17. Космогонічні уявлення українців Карпат (порівняльний аналіз)	10					10	10					10

Тема 18. Народні світоглядні уявлення, вірування і знання гуцулів	4	4					4					4
Тема 19. Громадський побут українців Карпат (порівняльний аналіз)	10					10	10					10
Тема 20. Народні знання українців Карпат (порівняльний аналіз)	10					10	10	2				8
Разом за змістовим модулем 2	68	12	6			50	68	4	2			62
Усього годин	180	30	30			120	180	12	6			162
Модуль 2												
ІНДЗ Захист реферату												
Усього годин												

АНОТАЦІЯ ЛЕКЦІЙНОГО КУРСУ

Змістовий модуль 1. Особливості календарної обрядовості українців Карпатського регіону

Тема 1. Предмет, завдання і джерела курсу «Духовна культура українців Карпатського регіону». (лекція, 2 год.)

Предмет і завдання курсу. Джерела вивчення духовної культури населення Карпат (писемні, речові, фотодокументи, відеоматеріали, усні (матеріали польових досліджень). Історіографія вивчення духовної культури. Історико-архітектурні пам'ятки краю, місцеві етнографічні музеї.

Тема 2. Історико-етнографічні районування та етнографічні групи Карпатського регіону (лекція, 2 год.)

Загальна характеристика етнографічних районів. Бойківщина. Гуцульщина. Лемківщина. Покуття. Опілля. Українська Буковина. Закарпаття.

Тема 3. Методика польових досліджень духовної культури (лекція, 4 год.)

Методика збору польових матеріалів. Особливості здійснення спостереження в польових умовах. Опитування (усне, письмове, інтерв'ю). Правила укладення анкети чи запитальника. Специфіка вивчення духовної культури (сім'ї, родинних та календарних свят, вірувань) населення Карпат «в полі». Методика фіксації результатів дослідження. Правила ведення польової документації (нотатки, польовий щоденник, звіт). Збір етнографічних колекцій для музеїв. Підготовка матеріалів до фондування.

Тема 4. Календарна обрядовість населення Бойківщини (лекція, 2 год.)

Походження назви «бойко». Етнографічні дослідження Бойківщини кін. XIX – XX ст. Особливості календарної обрядовості бойків, їх локальна специфіка. Звичаї і обряди весняно-літнього та осінньо-зимового циклу. Культ води і вогню в календарній обрядовості бойків. Бойківська говірка. 1. Весняно-літня обрядовість бойків. 2. Свята осінньо-зимового циклу на Бойківщині.

Тема 5. Особливості календарної обрядовості гуцулів (лекція, 2 год.)

Етнографічні дослідження Гуцульщини кін. XIX – XX ст. Особливості календарної обрядовості гуцулів, їх локальна специфіка. Звичаї і обряди весняно-літнього та осінньо-зимового циклу. Гуцульська говірка. 1. Весняно-літня обрядовість гуцулів. 2. Свята осінньо-зимового циклу на Гуцульщині.

Тема 6. Лемківська традиційна культура. Етнічна територія лемків. (лекція, 2 год.)

Походження назви „лемко”. Найвидатніші дослідники Лемківщини XIX – XX ст. Лемківський діалект і проблеми його збереження. Особливості духовної культури лемків (родинних та календарних звичаїв і обрядів, світоглядних уявлень та вірувань).

Тема 7. Народна звичаєва обрядовість річного календарного циклу на Покутті (лекція, 2 год.)

Територіальні особливості. Етнографічні дослідження Покуття. Звичаї і обряди весняно-літнього та осінньо-зимового циклу.

Тема 8. Етнографічний район – Опілля (лекція, 2 год.)

Свята і обряди народного календаря. Територія Опілля та його етимологія. Опілля в дослідження українських і зарубіжних вчених. Опільський говір. Свята і обряди народного календаря.

Змістовий модуль 2. Родинна обрядовість та міфологічні уявлення українців Карпат

Тема 9. Родинна обрядовість на Покутті (лекція; 4 год.)

Весільна обрядовість. Традиції і звичаї пов'язані із народженням дитини. Похоронні і поминальні звичаї та обряди. Традиційні передвесільні обряди та

звичаї й рівень їх збереженості. Традиційне весілля та його хід. Весільні чини, які задіяні у весіллі. Післявесільну обрядовість. Весілля як перехід з юнацького віку до дорослого життя та створення сім'ї. Особливості родильної обрядовості. Сутність родин, хрестин та іменин. Поховальна обрядовість. Основні особливості перед поховального, власне поховального та після поховального обрядів. Традиційне голосіння як елемент архаїки.

Тема 10. Сімейні звичаї і обряди на Опіллі (лекція; 4 год.).

Особливості традиційної передвесільної обрядовості та звичаїв й рівень їх збереженості. Традиційне весілля та його хід. Опис весільних чинів, які задіяні у весіллі. Аналіз весілля як перехід з юнацького віку до дорослого життя та створення сім'ї. Особливості родильної обрядовості. Сутність родин, хрестин та іменин. Поховальна обрядовість. Основні особливості перед поховального, власне поховального та після поховального обрядів. Традиційне голосіння як елемент архаїки.

Тема 11. Народні світоглядні уявлення, вірування і знання гуцулів. (лекція; 4 год.).

Космогонія: небесні світила і явища природи. Кінець світу. Демонологічні уявлення і вірування. Гуцульське чаклунство. Народні знання.

ПЛАНІ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Тема 1. Вступ до курсу «Духовна культура українців Карпатського регіону» (семінарське заняття, 4 год.)

Духовна культура українців Карпатського регіону: джерела та історіографія. Етнографічні джерела: Польові етнографічні дослідження; Етнографічні колекції музейних установ; Писемні пам'ятки; Зображувальні матеріали. Розвиток етнографічних студій в другій половині XIX – початку XX ст. Духовна культура українців в працях етнографів радянського часу та діаспорних вчених. Сучасна вітчизняна та зарубіжна етнографічна наука про традиційну культуру українців Карпат.

Тема 2. Етнографічні групи Карпатського регіону (семінарське заняття, 4 год.)

Етнографічне районування Карпатського регіону. Особливості гірських етнографічних районів: Лемківщина, Бойківщина, Гуцульщина. Специфіка районування Прикарпатських територій: Опілля, Покуття. Етнографічне районування Закарпаття.

Тема 3. Етнокультурні особливості на Бойківщині (семінарське заняття, 6 год.)

Світоглядні уявлення і вірування населення Бойківщини. Культ небесних світил (солярний, лунарний та астральний) в уявленнях бойків. Культ води й вогню на Бойківщині. Демонологічні уявлення бойків (домашні духи, «безпірні» покійники, «знаючі», «непрості» люди).

Календарні звичаї і обряди на Бойківщині. Різдвяно-новорічна обрядовість. Весняні обряди і звичаї на Бойківщині. Весняно-літня календарна обрядовість. Осінні звичаї і обряди.

Тема 4. Етнокультурні особливості на Гуцульщина (семінарське заняття, 2 год.)

Територія Гуцульщини: природа, клімат, рельєф, адміністративне районування. Етимологія слова «гуцул»: версії і наукові теорії. Зимова традиційна обрядовість гуцулів. Весняно-літня календарна обрядовість гуцулів. Пастуші обряди і звичаї на Гуцульщині. Осінні звичаї і традиції на Гуцульщині.

Тема 5. Етнокультурна традиція лемків (семінарське заняття, 4 год.)

Територія і географічне розташування Лемківщини. Депортація лемків: причини і наслідки трагедії. Етимологія слова «лемко». Зимова традиційна обрядовість лемків. Весняно-літня календарна обрядовість лемків. Осінні звичаї і обряди на Лемківщині. Світоглядні уявлення і вірування лемків.

Тема 6. Традиційна культура протягом річного циклу на Покутті (семінарське заняття, 2 год.)

Територія, географічне розташування, історичне минуле Покуття. Зимова традиційна обрядовість на Покутті. Весняно-літня календарна обрядовість покутян. Осінні звичаї і обряди на Покутті.

Тема 7. Традиційна культура річного циклу на Опіллі (семінарське заняття, 2 год.)

Територія та географічне розташування Опілля. Зимова традиційна обрядовість на Опіллі. Різдвяна обрядовість Опілля. Весняно-літня календарна обрядовість. Осінні звичаї і обряди.

Тема 8. Шлюб і сім'я в українців Карпат (семінар, 4 год.)

Дошлюбне спілкування молоді на Гуцульщині, Бойківщині і Лемківщині: порівняльні особливості. Локальна специфіка бойківського весілля (закарпатської і галицької частин). Особливості гуцульського весілля (буковинської, закарпатської і галицької). Особливості лемківського весілля.

Тема 9. Звичаї і обряди пов'язані із народження дитини на Гуцульщині (семінар, 2 год.)

Звичаї та обереги при вагітності. Обряди при пологах і хрестинах. Звичаї і обряди новонароджених дітей.

ІНДИВІДУАЛЬНІ ЗАВДАННЯ

1. Традиційні обряди і звичаї Зелених свят українців Карпат (порівняльний аналіз етнографічних груп).
2. Купальська обрядовість українців Карпат (порівняльний аналіз етнографічних груп).
3. Пастуші обряди і звичаї на Гуцульщині.
4. Пастуші обряди і звичаї на Бойківщині.
5. Світоглядні уявлення і вірування лемків.
6. Світоглядні уявлення і вірування гуцулів.
7. Світоглядні уявлення і вірування бойків.
8. Весільна обрядовість на Покутті.
9. Весільна обрядовість на Бойківщині.
10. Весільна обрядовість на Опіллі.
11. Весільна обрядовість на Гуцульщині.
12. Різдвяна обрядовість Опілля.
13. Різдвяна обрядовість на Покутті.
14. Різдвяна обрядовість на Гуцульщині.
15. Різдвяна обрядовість на Бойківщині.
16. Весняні обряди і звичаї на Бойківщині.
17. Великодні звичаї і традиції на Гуцульщині.
18. Великодні звичаї і традиції на Лемківщині.
19. Купальська обрядовість на Лемківщині.
20. Осінні звичаї і традиції на Покутті.
21. Осінні звичаї і традиції на Гуцульщині.
22. Осінні звичаї і традиції в волинян Закарпаття.
23. Осінні звичаї і традиції на Бойківщині.
24. Поховальна обрядовість гуцулів.
25. Поховальна обрядовість бойків.
26. Поховальна обрядовість лемків.
27. Родильні звичаї і обряди українців Карпат (порівняльний аналіз етнографічних груп).
28. Громадський побут українців Карпат (порівняльний аналіз етнографічних груп).
29. Космогонічні уявлення українців Карпат (порівняльний аналіз етнографічних груп).
30. Народні знання українців Карпат (порівняльний аналіз етнографічних груп).

ПИТАННЯ ДО КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ

Критерії оцінювання ККР

Кожне питання варіанта оцінюється окремо, відповідно до приведених нижче критеріїв.

1. Оцінка „відмінно” виставляється, якщо на питання дана повна, чітка і глибоко аргументована відповідь; робота оформлена акуратно, з дотриманням діючих правил.

2. Оцінка „добре” виставляється, якщо на питання дана в основному повна, чітка і глибока аргументована відповідь, але допущена одна з зазначених нижче помилок:

- неточна характеристика головних положень дисципліни;
- відповідь розкрита в основному вірно, але не досить обґрунтована.

3. Оцінка „задовільно” виставляється, якщо відповідь на питання сформульована в основному вірною але допущена одна з зазначених нижче помилок:

- основні положення дисципліни визначені неточно;
- не приведені категорії й елементи соціокультурного розвитку людства;

4. Оцінка „незадовільно” виставляється, якщо завдання не виконане або допущені грубі помилки.

За сумою балів з усіх питань виставляються такі оцінки:

Менше 11 балів - "2"

12-16 балів - "3"

17-20 балів - "4"

21-23 балів - "5"

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ

Контрольні роботи спрямовані на виявлення теоретичних знань студентів та вмінь їх адекватно реалізувати.

Мета контрольних робіт – презентація творчо осмисленого самостійного викладу філософської, історичної, культурологічної, мистецтвознавської та іншої літератури в ракурсі наданих питань.

В процесі розкриття питань доцільне використання цитат, що підтверджують певні думки та положення; дотримання хронологічної послідовності; зазначення персоналії тощо.

ВКАЗІВКИ ДО ВИКОНАННЯ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ

Відповідно до навчального плану студенти (слухачі) виконують контрольну роботу, що передбачає розвиток навичок самостійного пошуку необхідної інформації, опрацювання та осмислення теоретичного і практичного матеріалу. Вибір теми — довільний.

Контрольна робота виконується на скріплених аркушах паперу формату А4. На титульній сторінці вказуються: назва дисципліни (“Духовна культура населення Карпат”); прізвище, ім’я, по батькові студента, домашня адреса; номер групи. На останній сторінці ставиться дата виконання роботи та підпис

студента. Для чіткого і послідовного викладу матеріалу необхідно скласти план контрольної роботи, який має містити такі обов'язкові структурні частини: вступ(обсягом до 2 сторінок), де висвітлюються суть і значення теми; основну частину — розкривається зміст питань з теми, наводяться зауваження; висновки, де підсумовується зібраний матеріал та містяться пропозиції; список використаних джерел, на які даються посилання в тексті.

Контрольна робота оформлюється відповідно до методичних вимог, у встановлений термін подається на перевірку на кафедру. До заліку студент допускається, якщо контрольну роботу оцінено позитивно. У ході написання контрольної роботи студент має використовувати вітчизняні та іноземні інформаційні матеріали, самостійно проводити пошук документальної та фактографічної інформації, здійснювати систематизацію та узагальнення даних, виявляти ключові моменти, використовувати електронну пошту, застосовуючи методи пошуку джерел у мережі Інтернет. За необхідності слід реферувати документи, формуючи власні погляди на явища, події та процеси, базуючись на знанні граматичних форм.

ТЕМИ КОНТРОЛЬНИХ РОБІТ

1. Джерела вивчення духовної культури населення Карпат.
2. Методика збору польових матеріалів.
3. Методи польових досліджень: спостереження та опитування (усне, письмове, інтерв'ю).
4. Методика фіксації результатів польових досліджень.
5. Етапи експедиційної народознавчої роботи.
6. Етнографічні експедиції (стаціонарні, тривалі, короткотермінові).
7. Духовна культура: суть поняття.
8. Обряди і ритуали.
9. Традиції і звичаї: визначення поняття.
10. Особливості духовної культури населення Карпат.
11. Специфіка весільного обряду на Гуцульщині.
12. Весільна обрядовість бойків і лемків.
13. Весілля на Покутті.
14. Передвесільний період (сватання).
15. Обряд вінчання.
16. Рослини, монети та інші предмети у весільній обрядовості.
17. Хрестини.
18. Поховальні обряди.
19. Ігри і забави при “мерці”.
20. Поминальні звичаєво-ритуальні заходи.
21. Свята зимового циклу.
22. Весняні звичаї і обряди.
23. Календарна обрядовість літнього періоду.
24. Свята осіннього циклу.
25. Громадський побут.
26. Народні знання та світогляд.

27. Міфологічні уявлення гуцулів

ЗАВДАННЯ 1

1. ТЕОРЕТИЧНА ЧАСТИНА

1.1. Джерела вивчення духовної культури населення Карпат.

2. ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА.

2.1. Обряди і ритуали.

Література:

Етнографія України: Навч. посібн. / За ред. проф. С. А. Макарчука. – Львів, 2004

Етногенез та етнічна історія українських Карпат: у 4 т. Т.1-2. – Львів, 1999.

Мій рідний край - Прикарпаття /Ред. В.Кононенко. – Івано-Франківськ, 2000

Пономарьов А. Українська етнографія: курс лекцій. // А. Пономарьов. – К., 1994.

Українське народознавство: Навч. посіб. / За ред. С. П. Павлюка. – Львів, 2004.

Грабовецький В. Нариси історії Прикарпаття. Т.1-5. – Івано-Франківськ, 1992.

ЗАВДАННЯ 2

1. ТЕОРЕТИЧНА ЧАСТИНА

1.1. Методика збору польових матеріалів.

2. ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА.

2.1. Специфіка весільного обряду на Гуцульщині.

Література:

Етнографія України: Навч. посібн. / За ред. проф. С. А. Макарчука. – Львів, 2004

Етногенез та етнічна історія українських Карпат: у 4 т. Т.1-2. – Львів, 1999.

Мій рідний край - Прикарпаття /Ред. В.Кононенко. – Івано-Франківськ, 2000

Пономарьов А. Українська етнографія: курс лекцій. // А. Пономарьов. – К., 1994.

Українське народознавство: Навч. посіб. / За ред. С. П. Павлюка. – Львів, 2004.

Грабовецький В. Нариси історії Прикарпаття. Т.1-5. – Івано-Франківськ, 1992.

ЗАВДАННЯ 3

1. ТЕОРЕТИЧНА ЧАСТИНА

1.1. Методика фіксації результатів польових досліджень.

2. ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА.

2.1. Весілля на Покутті.

Література:

Етнографія України: Навч. посібн. / За ред. проф. С. А. Макарчука. – Львів, 2004

Етногенез та етнічна історія українських Карпат: у 4 т. Т.1-2. – Львів, 1999.
Мій рідний край - Прикарпаття /Ред. В.Кононенко. – Івано-Франківськ, 2000

Пономарьов А. Українська етнографія: курс лекцій. // А. Пономарьов. – К., 1994.

Українське народознавство: Навч. посіб. / За ред. С. П. Павлюка. – Львів, 2004.

Грабовецький В. Нариси історії Прикарпаття. Т.1-5. – Івано-Франківськ, 1992.

ЗАВДАННЯ 4

1. ТЕОРЕТИЧНА ЧАСТИНА

1.1. Календарна обрядовість літнього періоду.

2. ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА.

2.1. Весілля на Покутті

Література:

Етнографія України: Навч. посібн. / За ред. проф. С. А. Макарчука. – Львів, 2004

Етногенез та етнічна історія українських Карпат: у 4 т. Т.1-2. – Львів, 1999.
Мій рідний край - Прикарпаття /Ред. В.Кононенко. – Івано-Франківськ, 2000

Пономарьов А. Українська етнографія: курс лекцій. // А. Пономарьов. – К., 1994.

Українське народознавство: Навч. посіб. / За ред. С. П. Павлюка. – Львів, 2004.

Грабовецький В. Нариси історії Прикарпаття. Т.1-5. – Івано-Франківськ, 1992.

ЗАВДАННЯ 5

1. ТЕОРЕТИЧНА ЧАСТИНА

1.1. Поховальна обрядовість

2. ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА.

2.1. Весільна обрядовість бойків і лемків

Література:

Етнографія України: Навч. посібн. / За ред. проф. С. А. Макарчука. – Львів, 2004

Етногенез та етнічна історія українських Карпат: у 4 т. Т.1-2. – Львів, 1999.
Мій рідний край - Прикарпаття /Ред. В.Кононенко. – Івано-Франківськ, 2000

Пономарьов А. Українська етнографія: курс лекцій. // А. Пономарьов. – К., 1994.

Українське народознавство: Навч. посіб. / За ред. С. П. Павлюка. – Львів, 2004.

Грабовецький В. Нариси історії Прикарпаття. Т.1-5. – Івано-Франківськ, 1992.

ЗАВДАННЯ 6

1. ТЕОРЕТИЧНА ЧАСТИНА

1.1. Народні знання та світогляд

2. ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА.

2.1. Весняні звичаї і обряди

Література:

Етнографія України: Навч. посібн. / За ред. проф. С. А. Макарчука. – Львів, 2004

Етногенез та етнічна історія українських Карпат: у 4 т. Т.1-2. – Львів, 1999.

Мій рідний край - Прикарпаття /Ред. В.Кононенко. – Івано-Франківськ, 2000

Пономарьов А. Українська етнографія: курс лекцій. // А. Пономарьов. – К., 1994.

Українське народознавство: Навч. посіб. / За ред. С. П. Павлюка. – Львів, 2004.

Грабовецький В. Нариси історії Прикарпаття. Т.1-5. – Івано-Франківськ, 1992.

ЗАВДАННЯ 7

1. ТЕОРЕТИЧНА ЧАСТИНА

1.1. Поминальні звичаєво-ритуальні заходи.

2. ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА.

2.1. Свята зимового циклу

Література:

Етнографія України: Навч. посібн. / За ред. проф. С. А. Макарчука. – Львів, 2004

Етногенез та етнічна історія українських Карпат: у 4 т. Т.1-2. – Львів, 1999.

Мій рідний край - Прикарпаття /Ред. В.Кононенко. – Івано-Франківськ, 2000

Пономарьов А. Українська етнографія: курс лекцій. // А. Пономарьов. – К., 1994.

Українське народознавство: Навч. посіб. / За ред. С. П. Павлюка. – Львів, 2004.

Грабовецький В. Нариси історії Прикарпаття. Т.1-5. – Івано-Франківськ, 1992.

ЗАВДАННЯ 8

1. ТЕОРЕТИЧНА ЧАСТИНА

1.1. Традиції і звичаї: визначення поняття.

2. ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА.

2.1. Хрестини

Література:

- Етнографія України: Навч. посібн. / За ред. проф. С. А. Макарчука. – Львів, 2004
- Етногенез та етнічна історія українських Карпат: у 4 т. Т.1-2. – Львів, 1999.
- Мій рідний край - Прикарпаття /Ред. В.Кононенко. – Івано-Франківськ, 2000
- Пономарьов А. Українська етнографія: курс лекцій. // А. Пономарьов. – К., 1994.
- Українське народознавство: Навч. посіб. / За ред. С. П. Павлюка. – Львів, 2004.
- Грабовецький В. Нариси історії Прикарпаття. Т.1-5. – Івано-Франківськ, 1992.

**ПРОГРАМОВІ ВИМОГИ З КУРСУ «ДУХОВНА КУЛЬТУРА УКРАЇНЦІВ
КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ**

1. Джерела вивчення духовної культури українців Карпат.
2. Духовна культура: суть поняття.
3. Обряди і ритуали: поняття і значення в традиційній культурі.
4. Традиції і звичаї: поняття і значення в традиційній культурі.
5. Локальні особливості духовної культури населення Карпат.
6. Етнографічні дослідження духовної культури українців Карпат кінця ХІХ – початку ХХ ст..
7. Етнографічні дослідження духовної культури українців Карпат першої половини ХХ ст..
8. Діаспорні дослідження духовної культури українців Карпат.
9. Етнографічні дослідження духовної культури українців Карпат радянського періоду.
10. Сучасні іноземні дослідження духовної культури українців Карпат.
11. Сучасні вітчизняні дослідження духовної культури українців Карпат.
12. Етнографічне вивчення Карпатського регіону Іваном Франком.
13. Етнографічне вивчення Карпатського регіону членами «Руської трійці».
14. Етнографічне вивчення Карпатського регіону членами НТШ.
15. Походження назви «бойко».
16. Походження назви «лемко».
17. Походження назви «гуцул».
18. Адміністративно-територіальні особливості Гуцульщини.
19. Адміністративно-територіальні особливості Бойківщини.
20. Етнічна територія лемків.
21. Територія Опілля та його етимологія.
22. Опілля в дослідження українських і зарубіжних вчених.
23. Територіальні особливості Покуття.
24. Етнографічні дослідження Покуття.
25. Особливості гуцульської говірки.
26. Особливості бойківського говору.

27. Лемківський діалект і проблеми його збереження.
28. Особливості опільського говору.
29. Специфіка весільного обряду на Гуцульщині.
30. Весільна обрядовість на Покутті.
31. Передвесільний період (сватання) в українців Карпат: порівняльний аналіз.
32. Власне весілля і післявесільні звичаї і обряди в українців Карпат.
33. Весільні звичаї і обряди на Бойківщині.
34. Весільні звичаї і обряди на Лемківщині.
35. Родильна обрядовість: звичаї і обряди пов'язані з вагітністю, пологами і хрещенням дитини на Гуцульщині, Бойківщині, Лемківщині, Покутті і Опіллі: особливості та відмінності.
36. Поховальні звичаї і обряди на Бойківщині, Гуцульщині, Лемківщині, Покутті і Опіллі: особливості та відмінності.
37. Особливості поховальної обрядовості незаконно народжених дітей, молоді та «не своєю смертю».
38. Ігри і забави при “мерці” в українців Карпат.
39. Поминальні звичаєво-ритуальні заходи в українців Карпат: порівняльний аналіз.
40. Традиційна звичаєва обрядовість зимового циклу на Бойківщині і Лемківщині: порівняльний аналіз.
41. Традиційна звичаєва обрядовість зимового циклу на Гуцульщині і Покутті: порівняльний аналіз.
42. Весняні звичаї і обряди гуцулів.
43. Весняні звичаї і обряди бойків.
44. Весняні звичаї і обряди лемків.
45. Весняні звичаї і обряди покутян.
46. Календарна обрядовість літнього періоду гуцулів.
47. Календарна обрядовість літнього періоду бойків.
48. Календарна обрядовість літнього періоду лемків.
49. Календарна обрядовість літнього періоду на Покутті.
50. Свята осіннього циклу українців Карпатського регіону.

ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ
КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ
Шкала оцінювання: національна та ECTS

Шкали оцінювання		
університетська	національна	шкала ECTS
90 – 100	відмінно	<i>A</i>
80 – 89	добре	<i>B</i>
70 – 79	добре	<i>C</i>
65 – 69	задовільно	<i>D</i>
60 – 64	задовільно	<i>E</i>

26 – 59	не задовільно	<i>FX</i>
1 – 25	не задовільно	<i>F</i>

Семестровий контроль рівня знань та успішності студентів відбувається у формі екзамену. Підсумкова оцінка (максимум 100 балів) визначається як сума оцінок за поточний контроль знань та результатів складання екзамену.

При поточному контролі оцінюються: систематичність роботи на семінарських заняттях, рівень знань, продемонстрований у відповідях і виступах, знання джерельного та історіографічного матеріалу, активність при обговоренні питань. При виставленні балів за модульний контроль оцінюються: рівень теоретичних знань та практичні навички з тем, включених до залікових завдань, самостійне опрацювання тем, написання реферату, контрольної роботи.

Тестові завдання складені відповідно до обсягу навчального матеріалу, вимог до знань та вмінь студентів, які передбачені робочою програмою з дисципліни «Духовна культура населення Карпат», складеної відповідно ОПП спеціальностей.

1. Оцінка “відмінно” виставляється, якщо на питання дана повна відповідь, чітка і глибоко аргументована, робота оформлена акуратно, з дотриманням діючих правил.

2. Оцінка „добре” виставляється, якщо на питання дана в основному повна, чітка і глибоко аргументована відповідь, але допущена одна з зазначених нижче помилок:

- неточна характеристика головних положень дисципліни;
- приведена неточна характеристика того чи іншого питання;
- відповідь розкрита в основному вірно, але не досить обґрунтована.

3. Оцінка „задовільно” виставляється, якщо відповідь на питання сформульована в основному вірно, але допущена одна з зазначених помилок:

- основні положення дисципліни визначені неточно;
- не приведені категорії й елементи, що характеризують принципи дисципліни.

4. Оцінка „незадовільно” виставляється, якщо завдання не виконане або допущені грубі помилки.

За сумою балів з усіх питань виставляються такі оцінки:

Від 1/5 до 1/3 кількості балів – „3”

Від 1/3 до 2/3 кількості балів – „4”

Від 2/3 до повного об’єму балів – „5”

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Бойківщина: Історико-етнографічне дослідження / Упор. Ю.Гошко. – К, 1983.
2. Годованська О. Наукові дискусії довкола Опілля як етнографічного субрегіону України // Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Історичні науки. – Острог, 2006. – Вип. 6. – С. 55 – 65.
3. Гуцульщина: Історико-етнографічне дослідження. – К, 1987.
4. Етнографія України / за ред.. С.А. Макарчука. – Львів, 2004.

5. Кирчів Р. Етнографічне дослідження Бойківщини. – К., 1987.
6. Лемківщина: Історико-етнографічне дослідження у 2 т. – Львів, 1999.
7. Покуття. Історико-етнографічний нарис / під ред.. В. Марчук. – Львів, 2010.
8. Пономарьов А. Українська етнографія. – К., 1994.
9. Етнографія України: Навч. посібн. / За ред. проф. С. А. Макарчука. Львів, 2004
10. Етногенез та етнічна історія українських Карпат: у 4 т. Т.1-2. Львів, 1999.
11. Кирчів Р. Етнографічне дослідження Бойківщини. Львів, 1978.
12. Пономарьов А. Українська етнографія: курс лекцій // А. Пономарьов. К., 1994.
13. Українське народознавство: Навч. посіб. / За ред. С. П. Павлюка. Львів, 2004.
14. Лозко Г.С. Українське народознавство. 2-е вид., доповнене та перероблене. К.: Видавництво «АртЕк», 2004. 472 с.
15. Українське народознавство: Навч. посібник / За ред. С. П. Павлюка, Г. Й. Горинь, Р. Ф. Кирчіва. Львів: Фенікс 1994. 608 с.
16. Українська етнологія: Навч. посібник / За ред. В. Борисенко. К.: Либідь, 2007. 400 с.
17. Лемківщина: Історико-етнографічне дослідження: У 2 т. /За ред. С.П.Павлюка. Львів, 2000. Т. 1. 2002. Т. 2.
18. Горленко В. Ф. Етнографічне районування // Географічна енциклопедія України. К., 1989. Т. 1, С. 393-394.
19. Заставний Ф.Д. Географія України: У двох книгах. Львів, 1994. С. 318-349.
20. Макарчук С. Історико-політичне та етнографічне районування України: питання співвідносності // Народознавчі Зошити. 2001. № 3. С. 388-393.
21. Стельмах Г.Ю. Етнографічне районування України кінця ХІХ – початку ХХ ст. //Українська етнографія. Наук, записки. К., 1958. Т. 4. С. 106-114.
22. Холмщина і Підляшшя: Історико-етнографічне дослідження / За ред. В. Борисенко. К., 1997.
23. Левкович Н. Знаючі («непрості») люди в демонологічних уявленнях бойків // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 6, Історичні науки. -Київ:НПУ , 2008,N Вип. 6.-С.276-283.
24. Левкович Н. Традиційні уявлення бойків про людей з езотеричними можливостями/Н. Левкович // Українознавство, 2009,N N 3.-С.244-247.
25. Етнографія України: Навч. посібн. / За ред. проф. С. А. Макарчука. – Львів, 2004
26. Етногенез та етнічна історія українських Карпат: у 4 т. Т.1-2. – Львів, 1999.
27. Кирчів Р. Етнографічне дослідження Бойківщини. – Львів, 1978.

28. Боян С.П. Культ померлих в календарній обрядовості бойків // Схід. Аналітично-інформаційний журнал. – березень – квітень 2009. – №2 (93). С. 62 – 65.
29. Боян С.П. Метереологічні знання в народному календарі бойків // Галичина. Всеукраїнський і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. – Івано-Франківськ, 2013. Ч.22 – 23. – С.132 – 137.
30. Боян-Гладка С.П. Язичницькі свята українського народу: традиція і сьогодення // International Scientific and Practical Conference “WORLD SCIENCE”. № 10(26), Vol.4, October 2017. Р. 68 – 71.
31. Горошко Л. М. Знакові функції води в обрядах і віруваннях українців Карпат: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.05 / Л. М. Горошко. Л., 2007. 21 с.
32. Горошко Л. Символічна функція води у весняно-літній календарній обрядовості українців Східних Карпат (очисний аспект) / Л. Горошко // Народознавчі зошити. - 2004. - № 5-6. - С. 705-713.
33. Зубрицький М. Народний календар, народні звичаї і повірки, прив'язані до днів у тижні і до рокових свят / М. Зубрицький / Записки у Мшанці Староміського повіту і по сусідніх селах // Матеріали до українсько-руської етнології. Львів, 1900. Т. 3. – С. 33–60.
34. Хобзей Н. Гуцульська міфологія: Етнолінгвістичний словник. К., 2002.
35. Кайндль Р. Гуцули: їх життя, звичаї та народні перекази. Львів, 2000.
36. Шекерик-Доників П. Рік у віруваннях гуцулів. Вибрані твори. Верховина, 2009.
37. Онищук А. Народний календар. Звичаї і вірування прив'язані до поодиноких днів у році записав у 1907 – 10 рр. Зеленці Надвірнянського повіту (Гуцульщини) // Матеріали до українсько-руської етнології. Том XV. Львів, 1912. С. 1-16.
38. Онищук А. З народного життя гуцулів // Матеріали до українсько-руської етнології. Том XV. Львів, 1912. С. 90 – 158.
39. Онищук А. Останки первісної культури в гуцулів // Матеріали до українсько-руської етнології. Том XV. Львів, 1912. С. 159 – 177.
40. Шухевич В. Гуцульщина. В 5 частинах. Львів, 1908. Ч.5.

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ І ТЕРМІНИ КУРСУ

ДУХОВНА КУЛЬТУРА – сукупність норм моралі, звичаїв, обрядів, вірувань, набутих людьми у процесі тривалої громадсько-історичної діяльності.

АВУНКУЛАТ (від лат. брат матері) – це сукупність сімейних і суспільних порядків, які передбачають особливу близькість між племінником і дядьком по материнській лінії. Племінник оселяється разом з дядьком, користується його порадами, захистом, є його спадкоємцем або співспадкоємцем. **А.** виникає в умовах материнського роду і набуває особливого значення при переході від материнського до батьківського роду.

АВУНКУЛОКАЛЬНІСТЬ – це шлюбне поселення подружжя у брата матері чоловіка або в його групі. Характерне для авункулату і може бути як постійною, так і тимчасовою.

АДОПЦІЯ (від лат. усиновлення) – це включення окремої особи або групи осіб до складу будь-якого родинного колективу – сім'ї, роду, племені. Виникає у ранньопервісному суспільстві (наприклад, у австралійців) і в подальшому широко практикується з економічних або релігійних причин, забезпечуючи бездітним сім'ям майбутнього годувальника або продовжувача роду. В

епоху розкладу первісного суспільства виникає взаємна **А.** вождями дітей сусідніх вождів з метою встановлення союзу між племенами. Спочатку **А.** не вела до нерівності адаптуючих і адоптованих. Але вже в до індустріальних суспільствах **А.** часто оформляла кабалу, домашнє рабство, встановлення відносин феодальної залежності.

АТАЛИЦТВО (від тюрк, батьківство) – це одна з форм неприродної родинності, звичай передачі дитини на виховання в чужі сім'ї.

БАЙСТРЮК – народна назва позашлюбного сина (також зневажливо або лайливо).

БІЛАТЕРАЛЬНІСТЬ (від лат. двоякий і боковий) – це визначення родинності одночасно з чоловічого і жіночого боку.

БІЛНІЙНІСТЬ (від лат. двоякий і лінія) – це визначення походження одночасно по чоловічій і жіночій лініях.

БЮКАЛЬНІСТЬ (від лат. двоякий і місцевий) – це шлюбне поселення почергово як в групі чоловіка, так і в групі дружини.

ВЕЛИКА СІМ'Я – це об'єднання декількох сімей, голови яких перебувають у близьких родинних відносинах. Базується на колективній власності своїх членів. Є однією із форм сім'ї станових суспільств.

ГІПЕРГАМІЯ (грец. над і шлюб) – це шлюбна норма стратифікованих суспільств, згідно з якою жінка має право виходити заміж за чоловіка з більш високої соціальної групи, при забороні на шлюб з чоловіками із більш низьких станів. Діти від таких шлюбів успадковують статус батька.

ГІПОГАМІЯ (від грец. під і шлюб) – це шлюбна норма стратифікованих суспільств, згідно з якою жінка має право вийти заміж за чоловіка із більш низького соціального стану, при забороні шлюбу з чоловіком із більш високого стану. Діти від таких шлюбів можуть успадковувати статус як батька, так і матері.

ГОСТЕВИЙ ШЛЮБ – це варіантна форма групового шлюбу, при якій гість, який належить до одного вікового класу і роду разом з господарем, має право на співжиття з його дружиною.

ГРУПОВИЙ ШЛЮБ – це нерегламентоване тимчасове або постійне статеве співжиття пар, що належать до одного вікового класу, при обов'язковому дотриманні принципів екзогамії. **Г. ш.** є першою формою шлюбу, яка виникла з формуванням людини сучасного виду та появою дуальної організації взаємошлюбних родів. Тривалість існування **Г. ш.** як найбільш характерної форми первісного суспільства підтверджується збереженням його пережитків у ранньо-станових античних суспільствах і у багатьох сучасних народів Азії, Африки, Океанії.

ДИСЛОКАЛЬНІСТЬ (від лат. окремих, місцевий) – це роздільне проживання подружжя в своїх родинних групах. З точки зору окремих вчених Д. є початковою формою шлюбного поселення. На думку інших, Д. виникла при переході від матрілокальності до патрілокальності. Поширена у народів Азії, Океанії, Африки, Північної і Південної. Америки. Пережитковими формами Д. іноді вважають: проживання у багатьох народів чоловіків в окремих чоловічих будинках; наявність окремих жител у жінки з дітьми та у чоловіка; звичай тимчасового роздільного проживання подружжя в перший період після укладання шлюбу; поділ сімейного житла на чоловічу і жіночу половини.

ЕКЗОГАМІЯ (від грец. поза і шлюб) – це звичай, у відповідності до якого шлюб може бути укладений лише за межами певної спільності. Е. виникла як Е. роду, поєднуючись з ендогамією племені.

ЕНДОГАМІЯ (від грец. endon – всередині і gamos – шлюб, буквально (шлюб всередині) – 1) це звичай, у відповідності до якого, шлюб може бути укладений лише в межах певної спільності. Е. виникла як Е. племені, поєднуючись з екзогамією утворюючих його родів. У ході розпаду родоплемінного ладу в багатьох народів виникла Е. патронімії, локальних кастових, станових, конфесіональних, етнічних, або расових спільностей; 2) звичай, що приписує укладення шлюбів в межах визначеному спільності. Протиставляється екзогамії. Виникла (як Е. племені, поєднуючись з екзогамією вхідних в нього родів. В процесі розкладання первіснообщинного ладу у багатьох народів виникла Е. каст, станів, конфесій, расових і етнічних спільностей.

ЗОВИЦЯ – рідна сестра чоловіка; не завжди стосунки між дружиною та зовицею були приятельськими, хоч звичай вимагав, щоб вони звалися сестрами. «Зовиця – як синиця: усе хвостом вертить» (приказка).

ІМ'Я – спадкова родова назва, яка має соціально-правове значення.

ІНДИВІДУАЛЬНА СІМ'Я (мала сім'я) – це довготривале подружнє об'єднання, яке в умовах батьківського роду несе на собі відбиток соціального протистояння родовій організації.

КАЛИМ – це шлюбний викуп, який сплачує наречений, його батьки або інші родичі за наречену. Звичай сплати К. зазнав впливу мусульманського правового інституту махри і частково співпадає з ним. Відмінність між ними полягає у тому, що К. надається не самій нареченій, а її батькам чи родичам і стає власністю останніх. Окрім цього, сплата К. розглядається, як попередня умова укладання шлюбу.

КРОСКУЗЕННИЙ ШЛЮБ – це перехресно-двоюрідний шлюб, тобто шлюб між особами, що належать до одного покоління взаємошлюбних родів. К. ш. є основною формою шлюбу родового суспільства, взаємошлюбність двох екзогамних родів (наприклад, шлюб з дочкою брата (рідного, двоюрідного і т. д.) матері або з дочкою сестри (рідною, двоюрідною і т. д.) батька.

КУВАДА (від франц. висиджування яєць) – це обрядова симуляція батьком родового акту при народженні дитини з метою демонстрації своїх прав на неї. Виникла при переході до патріархату. В окремих народів збереглася в пережитках.

КУЗЕННИЙ ШЛЮБ (від франц. двоюрідний брат) – це форма обов’язкового шлюбу, характерна для родового і ранньокласового суспільства. Розрізняють два типи **К. ш.:** кроскузенний і ортокузенний.

ЛЕВІРАТ (від лат. брат чоловіка) – це шлюбний звичай багатьох народів, дозволяючий молодшому брату померлого (або навіть зобов’язуючий його) одружитися на його дружині. Існуванню **Л.** сприяли звичаї шлюбного викупу (жінка, за яку був сплачений викуп, вважалася власністю роду або сім’ї, яка її купила), уявлення про необхідність продовження роду, характерні для первісного та ранньокласового суспільства.

МАЙОРАТ (від лат. старший) – це звичай, у відповідності до якого суспільний статус, титул, майно і т. д. успадковується старшим сином або донькою, чи представниками старших родинних ліній. **М.** сприяє збереженню неподільності майна і прав, а тим самим багатства і майна, могутності привілейованих фамілій. Серед народів розвинутих країн сьогодні зберігається лише в Англії.

МАТЕРИЗНА – майно, що дісталось у спадок від матері.

МАТРИЛАТЕРАЛЬНІСТЬ (від лат. мати і боковий) – це визначення родинності з жіночого боку. Історично передуює патрілатеральності.

МАТРИЛІНІЙНІСТЬ (від лат. мати і лінія) – це визначення походження по материнській лінії. Історично передуює патрілінійності.

МАТРИЛОКАЛЬНІСТЬ (від лат. мати і місцевий) – це шлюбне поселення подружжя в групі дружини. Історично передуює патрілокальності.

МІНОРАТ (від лат. молодший) – 1) звичай, за яким майно, рідше суспільний статус, успадковується молодшим із синів, котрий після відокремлення старших братів бере на себе турботу про батьків; 2) майно, що передається за міноратом.

МОНОГАМІЯ (від грец. один і шлюб) – це історична форма шлюбу, укладання одного шлюбу. **М.** виникла з парного шлюбу в епоху розпаду первісного суспільства і надалі стала пануючою.

МОНОГАМНА СІМ’Я (від грец. monos – один і gamos – шлюб) – це соціально-економічна одиниця станового суспільства, яка об’єднує подружжя та їх дітей.

МУЛАТ – (ісп. mulato – смаглявий) – 1) діти від шлюбів між іспанцями та неграми-невільниками (первісна назва); 2) нащадки від шлюбів між європеїдами і неграми.

МУТАЦІЯ – (лат. mutation – зміна) – раптові зміни спадкових властивостей організму.

НЕБІЖ – 1) син брата або сестри (про рідних, двоюрідних, троюрідних); племінник; 2) бідолаха або як звертання до молодшого за віком чоловіка, хлопця.

НЕБІЖЧИК – померла людина; покійник; у давні часи померлих як охоронців родини ховали спершу в себе в хаті (під порогом чи під покутем; ці місця вважалися почесними, бо там нібито жив домовий охоронець (домовик, хатне божество)); небіжчик, вірили, стає дуже сильним після

смерті і охороняє рід, але горе тому, хто з ним стрінеться вночі; ховали мерців і на роздоріжжях (самогубців), чому розпуття небезпечними часом вважають і досі.

НЕБОГА – 1) дочка брата або сестри (про рідних, двоюрідних, троюрідних); племінниця; 2) молодиця, жінка, дівчина або як звертання до жінки, дівчини, молодших віком.

НЕОЛОКАЛЬНІСТЬ (від грец. новий і лат. місцевий) – це шлюбне поселення подружжя окремо від родичів чоловіка і дружини.

НУКЛЕАРНА СІМ'Я (від лат. ядро) – це назва простої сім'ї у структурно-функціональній класифікації сімей. До **Н. с.** відносять парну і моногамну.

ОРТОКУЗЕННИЙ ШЛЮБ (від франц. паралельно і двоюрідний брат) – це паралельно-кузенний шлюб, один з типів кузенного шлюбу. Укладається між двоюрідними і троюрідними братами та сестрами по батьківській лінії (особливо) ^{ГМ} Д_т_ђрЕу арабів, малагасійців, частини банту, багатьох народів Дагестану і Середньої Азії), рідше по материнській лінії (туареги). **О. ш.** дозволяв зберегти майно в межах великої сім'ї або патронімії.

ПАДЧЕРКА (ПАДЧІРКА) – нерідна дочка одного з подружжя, яка доводиться рідною другому.

ПАРНА СІМ'Я – це нестабільне з'єднання пар для співжиття і відтворення собі подібних, яке найбільше відповідає груповому шлюбу й відображає несамостійність сім'ї в умовах родового суспільства.

ПАРНИЙ ШЛЮБ – найбільш рання форма одношлюбності (див. шлюб), що виник при первіснообщинному ладі; припускає шлюбні, відносини лише одного чоловіка з однією жінкою.

П. ш. був німецьким, легко розривним і відносно недовговічним союзом, оскільки утворена на його основі пара не складала господарського осередку, не мала загального майна, обов'язково безальтернативної моногамії. Спочатку **П. ш.** носив дислокальний характер (див. дислокальність). У міру зміцнення шлюбних зв'язків з'явилася тенденція до сумісного поселення подружжя.

ПАРЦІАЦІЯ ЕТНІЧНА – вид процесів етнічного розділення, при якому відбувається ділення єдиного раніше етносу на декілька більш менш рівних частин, які з часом перетворюються в самостійні етноси. При цьому жоден з нових етносів не ототожнює себе повністю із старим. Фактично результатний етнос припиняє своє існування (наприклад, в результаті розділення території староруської народності державними кордонами сформувалися близькоспоріднені між собою по мові і культурі, але цілком самостійні народи, росіяни, українці і білоруси).

ПАСИНОК – нерідний син одного з подружжя, який доводиться рідним другому.

ПАТРІАРХАЛЬНА СІМ'Я – (від грец. pater – батько і arche – влада, початок, буквально – влада, панування чоловіків), форма сім'ї, що виділяється до недавнього часу у вітчизняній науці на основі принципу організації влади в сім'ї. Для неї характерна незаперечна влада батька – глави сімейства, його повне панування в сім'ї і монополізація приватної власності, що формується,

строга моногамія тільки для жінки, а також панування патріархальних споріднених структур. **П. с.** виникає в пізньо-первісний час і зберігає свій характер у всіх докапіталістичних суспільствах.

Розрізняють велику патріархальну сім'ю і малу патріархальну сім'ю.

ПАТРІАРХАЛЬНИЙ ШЛЮБ – форма шлюбу, що виділяється до недавнього часу у вітчизняній науці на основі принципу організації влади в браку. **П. б.** характеризувався незаперечною владою, пануванням чоловіка-батька в шлюбі і вважався основою патріархальної сім'ї. **П. ш.** виник в пізньопервісний час і зберігав свій характер у всіх докапіталістичних суспільствах. З ним пов'язують появу численних інститутів нерівності жінки, за яку стали платити не символічний, а реальний шлюбний викуп. Розглядається як варіант моногамного шлюбу (див. моногамія).

ПАТРІЛАТЕРАЛЬНІСТЬ – (від лат. pater – батько і latus – бік, сторона), поняття, що позначає зв'язки індивіда з родичами з боку батька, тобто визначення спорідненості з чоловічої сторони, на відміну від патрілінійності, що припускає визначення лінії походження. Наприклад, патрілатеральний дід – батько батька, патрілатеральний дядько – брат батька, патрілатеральна кузина – дочка сестри батька (див. також унілатеральність). Історично приходять на зміну матрілатеральності.

ПАТРІЛІНІЙНА СІМ'Я – (від лат. pater – батько і linea – лінія), форма сім'ї, в якій рахунок спорідненості, визначення лінії походження і порядок спадкоємства статусу ведеться по батьківській лінії. У **П.с.** звичайно домінують чоловіки, сини займають більш привілейоване положення, ніж дочки, які, в більшості випадків іноді не мали права на спадкоємство майна батьків.

ПАТРІЛІНІЙНИЙ РІД – те ж, що і батьківський рід.

ПАТРІЛІНІЙНІСТЬ (від лат. батько і лінія) – це визначення походження по чоловічій, батьківській лінії. Історично приходять на зміну матрілінійності. Рахунок спорідненості, що визначає лінію походження і порядок спадкоємства статусу тільки по батьківській лінії. Таким чином, безперервний зв'язок від нащадка до предка (“лінію”) підтримують виключно чоловіки. **П.** зустрічається у світі найчастіше і протиставляється матрілінійності.

ПАТРІЛОКАЛЬНІСТЬ – (від грец. pater – батько і locus – місце), шлюбне поселення подружжя в групі чоловіка. **П.** є переважаючою нормою в традиційних і традиційно орієнтованих суспільствах. Іноді **П.** невірно ототожнюють з віролокальністю. У строгому сенсі **П.** – це віролокальне поселення, повторюване з покоління в покоління і звичайно відповідне поселенню в патрілінійній групі чоловіка (див. патрілінійність). Історично приходять на зміну матрілокальності.

ПАТРІФІЛІАЦІЯ – (від лат. pater – батько і filius, filia – син, дочка), принцип визначення приналежності індивіда до спорідненої групи і дослідження спорідненості від одного покоління до іншого по лінії батька.

ПАТРОНІМІЯ – (від грец. pater – батько і onoma – ім'я), в ономастиці термін **П.** служить для позначення спорідненої або територіальної групи, найменування якої містить вказівку на походження від загального чоловічого предка (наприклад, шотл. Мак'Греггор, слов'ян. Васильковичі).

У етнографії (етнології) термін **П.** використовується багатозначно, і різними авторами визначається по-різному. Проте, можна виділити два його основних значення: 1) унілінійна генеалогічна споріднена група (див. унілінійність), що веде рахунок спорідненості і своє походження по батьківській лінії (див. патрігінійність) від загального добре пам'ятного реального чоловічого предка – етноніма і що часто іменує себе по цьому загальному предку. Локалізована частина такої групи звичайно складає кістяк общини. У цьому значенні термін **П.** аналогічний значенню терміну «Патрілінідж». Подібна група, що має в своїй основі жіночий рахунок спорідненості і лінію походження (див. матрілінійність), найменування по жіночому предку, називається _____матронімія і є аналогом матрілініджу; 2) об'єднання споріднених великих і малих сімей, глави яких ведуть своє походження від загального чоловічого предка, що носить загальне найменування патроніму, тобто ім'я цього предка. По суті, структура такого типу є однією з форм общини. У цьому значенні термін **П.** аналогічний одному із значень терміну “клан”. Обидва типу структур характеризуються рядом загальних рис, що і зумовило їх виділення в особливу категорію. Будучи зв'язані загальним походженням, ці групи зберігали тісні споріднені і ідеологічні зв'язки, включаючи загальний культ; досить міцна господарська єдність, яка виражалася в сумісному володінні хоч би частиною всієї сукупності земель, що належать сім'ям, і проявлялися у спорідненій взаємодопомозі, норми взаємозахисту (див. кровна помста), екзогамії або ендогамії. Розростаючись, патроніми обох типів сегментуються, унаслідок чого виникають патроніми декількох рівнів порядків.

Термін **П.** використовується переважно в російськомовній етнографії. Він був введений в науковий ужиток в 1931 р. М.О.Косвенем спочатку в ономастичному значенні. Пізніше ним же була розроблена концепція **П.**, в якій після подальших уточнень йшло розмежування між першим і другим і значеннями терміну. Внаслідок того, що М.О.Косвен змінював свої погляди на суть, походження, стадіальну приналежність запропонованої їм категорії, згодом серед дослідників, що прийняли концепцію **П.**, велося і дотепер ведеться багато суперечок, особливо про співвідношення **П.** і роду. Разом з тим існує думка, що поняття **П.**, так само як поняття “рід”, або не охоплює всього різноманіття конкретних споріднених угруповань, або вимагає такого широкого трактування, що втрачає всяку змістовність, а значить і теоретичну цінність. На користь відмови від терміну **П.** наводили ту обставину, що всі споріднені угруповання, що позначаються їм, вже раніше мали свої, більш сталі в міжнародній етнологічній традиції позначення: патрілінідж, клан. Проте термін “клан” більш багатозначний, чим термін **П.**, тому використання останнього представляється правильнішим.

ПЕРВІСНОЕГАЛТАРНА СІМ'Я – поняття, запропоноване в сучасній вітчизняній науці як більш точне для позначення парної сім'ї.

ПЕРВІСНОЕГАЛТАРНИЙ ШЛЮБ – поняття, запропоноване в сучасній вітчизняній науці як більш точне для позначення парного шлюбу.

ПОКРИТКА – народна назва дівчини, що втратила незайманість («вінок»), народила позашлюбну дитину; у селі таку дівчину звали ще *стригою*, бо

караючи за гріх, її публічно обстригали; такій дівчині заборонялося ходити з відкритим волоссям, вона мала покривати голову хусткою.

ПОЛАНДРІЯ (від греч. poly – багато і aner, рід., andros – чоловік) – це така форма шлюбу, при якій одна жінка має декількох чоловіків. Зустрічається досить рідко, переважно при матрілінійності і матрілокальності. Розрізняють дві форми **П.**: 1) “братська” – чоловіки однієї жінки є рідними або класифікаційними (див. системи спорідненості) братами (наприклад, Тибет); 2) “неспоріднена” – чоловіки однієї жінки не є родичами один одному (наприклад, в Південній Індії). Протиставляється моногамії. У XIX ст. **П.** ще зберігалася, зокрема, в алеутів і деяких груп ескімосів; ще пізніше вона існувала в окремих етнографічних групах Тибету й Індостану.

ПОЛІГАМІЯ (від грец. poly – багато і gamos – шлюб) – це така форма шлюбу, при якій одна жінка має декількох чоловіків (поліандрія) або один чоловік має декількох дружин (полігінія). Часто термін **П.** неточно вживається для позначення лише одного багатоженства.

ПОЛІГАМНА ВЕЛИКА СІМ'Я – різновид великої патріархальної сім'ї, яка може бути заснована на полігінії або поліандрії. Поняття використовується у вітчизняній науці.

ПРЕСКРИПТИВНИЙ ШЛЮБ (обов'язковий шлюб) (від лат. praescriptio – розпорядження) – форма шлюбу, жорстко встановлена звичаєм, наприклад, кузенний шлюб. Історично **П. ш.** передує преференційному шлюбу, але в літературі не завжди диференціюється з ним.

ПРЕФЕРЕНЦІЙНИЙ ШЛЮБ (переважний шлюб, бажаний шлюб) (від ср.-віч. лат. Praeferantia – перевага) – форма шлюбу, що схвалюється звичаєм, наприклад, левірат в умовах патріархату. Історично **П. ш.** змінює прескриптивний шлюб, але в літературі не завжди диференціюється з ним.

ПРИЗВИЩЕ (від лат. фамилія) – це спадкове сімейне (родове) або набуте в шлюбі ім'я на відміну від особистого імені.

ПРОСТА СІМ'Я – поняття, що використовується у вітчизняній науці для позначення форм сім'ї, виділених на основі структурно-функціональної варіантності. До **П.с.** відносять нуклеарні або елементарні сім'ї, а також парні і малі або моногамні сім'ї (див. моногамія).

РОДИННІСТЬ – це зв'язки між людьми, які базуються на відносинах шлюбу і народження. Вся сукупність цих зв'язків складає біологічну, або природну родинність, в якій можуть бути виділені кровна родинність і родинність за шлюбом або свояцтво.

РОЗШИРЕНА ВЕЛИКА СІМ'Я – науковий різновид великої патріархальної сім'ї, яка може бути батьківською (кореневою) сім'єю і братською сім'єю. У літературі частіше називається просто “розширеною сім'єю” і використовується як синонім термінів “велика сім'я і «патріархальна сім'я».

РОЗШИРЕНА СІМ'Я – (англ. extended), сім'я, що включає декілька нуклеарних сімей, глави яких знаходяться в спорідненості один з одним (наприклад, доводяться один одному братами), і об'єднуюча також три і більше поколінь родичів.

СВОЯК – 1) брат дружини, а також чоловік жінчиної сестри; свояком називають ще свата; 2) своя, близька людина.

СІМЕЙНО-ШЛЮБНІ ВІДНОСИНИ – це комплекс звичаїв і обрядів, які відображають форми шлюбу і сім'ї.

СІМ'Я (родина) – 1) засноване на шлюбі чи кровній спорідненості об'єднання людей, пов'язаних спільністю побуту та взаємною відповідальністю. Як і інші народи, українці вбачали в

СОРОРАТ (від лат. *soror* – сестра) – звичай, за яким чоловік одружується з двома або рідними або двоюрідними сестрами (сороратная полігінія), а надалі вдівець може (або зобов'язаний) одружуватися на сестрі померлої дружини. С. відомий багатьом народам Америки, Азії, Африки і Океанії.

СОЦІАЛЬНА СПОРІДНЕНІСТЬ – санкціонована суспільством система споріднених відносин, за межами якої навіть біологічно близькі родичі не вважаються такими (див. *спорідненість, спорідненість штучна, рахунок спорідненості, системи спорідненості*).

ТРАВЕСТИЗМ (від франц. *переодягати*) – це звичай “зміни статі”, коли чоловік відрікався від своєї статі, носив жіночий одяг, виконував жіночу роботу.

УМИКАННЯ – звичай укладання шлюбу шляхом викрадення нареченої. Розрізняють справжнє (насильне) У. (форма, що рідко зустрічається, оскільки призводить до конфлікту) і фіктивне – за попередньою домовленістю сімей нареченого і нареченої.

УНІЛАТЕРАЛЬНІСТЬ (від лат. *unus* – один і *latus* – бік, сторона), принцип визначення спорідненості і виділення всіх родичів індивіда тільки з однієї, батьківської або материнської, сторони (див. *патрілатеральність, матрілатеральність*), що, на відміну від білатеральності, припускає таке визначення з обох боків. Історично передує білатеральності.

УСИНОВЛЕННЯ – це прийняття в рід, сім'ю людини іншого походження і надання їй повних прав кровного родича.

ФОРМИ СІМ'Ї – специфічна регламентація з'єднання шлюбних пар. **Ф.с.** вельми різноманітні, але єдина їх типологія відсутня (див. *сім'я*).

ФОРМИ ШЛЮБУ – характер з'єднання шлюбних пар, багатообразні способи укладення *шлюбу*. Особливою увагою користуються поширені переважно в доіндустріальних суспільствах шлюб викупом (шлюб – покупка), викрадення, шлюб відробітком, шлюб відвідинами, кузенний шлюб, левірат, сорорат. У всіх цих **Ф.ш.** часто бачать сліди або свідочтва нерівноправ'я жінок. Предметом пильного вивчення є такі **Ф.ш.** як полігінія, *поліандрія* і моногамія.

ШЛЮБ ВІДВІДУВАННЯ – це така форма шлюбу, коли подружжя розселяється в різних родах або чоловік оселяється не в будинку дружини, а в спеціальному чоловічому будинку.

ШЛЮБ ВІДРОБІТКОМ – це така форма шлюбу, укладання якого дозволяється лише після праці нареченого протягом певного терміну у господарстві батьків нареченої.

ШЛЮБ – це суспільно визнаний союз, як правило між особами різної статі, реалізуючий природню потребу людей у продовженні роду. **Ш.** оформляється

звичаєвим правом або законом; породжує права і обов'язки подружжя стосовно один одного і потомства.

ШЛЮБНИЙ ВИКУП – це плата за наречену її сім'ї в грошовій або товарній формі. Виник, головним чином, при переході від материнського роду до батьківського. **Ш. в.** є одним із виявів патріархального безправ'я жінки.

ЯТРІВКА – дружина чоловікового брата.